

IINSON SHAXSINING SHAKLLANISHIDA OILANING ROLI

Yo'ldashova Marjona Bahodir qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti

Pedagogika fakulteti Amaliy psixologiya yo'nalishi 2 – bosqich
talabasi, <https://orcid.org/0009-0005-5149-2521>

marjonayoldashova786@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15287197>

ARTICLE INFO

Received: 18th April 2025

Accepted: 20th April 2025

Published: 26th April 2025

KEYWORDS

Shaxs shakllanishi, oila muhiti, tarbiya, emotsional aloqalar, ijtimoiy moslashuv, psixologik iqlim, oila sotsiologiyasi, oilaviy qadriyatlar, psixopedagogik ta'sir, bolalar tarbiyasi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada inson shaxsining shakllanishi murakkab va ko'p bosqichli psixologik jarayon bo'lib, bu jarayonning asosiy negizini oila muhiti belgilaydi. Oila — bu nafaqat biogenetik birlik, balki shaxsning qadriyatlari, emotsional barqarorligi, ijtimoiy me'yorlarni o'rganishi va moslashuvchanlik ko'nikmalari shakllanadigan birlamchi ijtimoiy institutdir. Maqolada oila tizimining psixologik ta'sir mexanizmlari, ota-ona va farzand o'rtasidagi emotsional munosabatlarning shaxs tarbiyasidagi o'rni, oilaning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishdagi psixopedagogik ahamiyati ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy oilaviy tarbiyaning shaxs shakllanishiga ta'siri va sotsiokulturning o'zgarishi natijasida yuzaga kelayotgan yangi tarbiyaviy muammolar keng tahlil qilinadi.

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishi — bu biologik, psixologik va sotsial omillar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda kechadigan murakkab rivojlanish jarayonidir. Shaxs rivojlanishi faqat individual genetik imkoniyatlarga tayanmaydi, balki ularning amaliy shakllanishi atrof-muhit, ijtimoiy tajriba va tarbiyaviy ta'sirlar bilan bevosita bog'liq. Ushbu jarayonda oila birlamchi ijtimoiy institut sifatida shaxsning psixologik va ijtimoiy moslashuvi, qadriyatlar tizimi, emotsional barqarorligi va identifikatsiya jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oila — bu inson hayotining ilk tajribalarini shakllantiruvchi, asosiy sotsializatsiya maydonidir (Vygotsky, 1978). Shaxsning psixologik barqarorligi, o'zini anglash darajasi, ijtimoiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni, avvalo, oiladagi muloqot sifati, emotsional iqlim, ota-onalarning tarbiyaviy uslublari va ularning shaxsiy namunasi orqali shakllanadi (Bronfenbrenner, 1986). Zamonaviy sotsiologik va psixologik tadqiqotlar (Baumrind, 1991; Lamb & Lewis, 2015) shuni ko'rsatadiki, oilaning tuzilishi, uning ichki sotsial rollari va munosabatlar tizimi shaxs shakllanishining ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, bolalik davridagi oila tajribasi hayot davomida ijtimoiy moslashuv darajasini, o'z-o'zini anglashni va emotsional muvozanatni belgilovchi asosiy faktor bo'lib qoladi. Oila muhiti — bu bola psixikasining dastlabki tayanch tizimi bo'lib, bu tizimning barqarorligi yoki buzilishi shaxs rivojlanishining sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, zamonaviy oilaviy tizimlarning sotsiokultural o'zgarishlari, texnologiyalarning jadal rivojlanishi, globalizatsiya, mehnat migratsiyasi va ma'naviy qadriyatlar transformatsiyasi natijasida ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi

an'anaviy emotsional bog'liqlik zaiflashmoqda (UNICEF, 2022). Bu holat esa shaxs shakllanishida xavf omillarining ko'payishiga olib kelmoqda, xususan, sotsial izolyatsiya, hissiy sovuqlik, kommunikativ qiyinchiliklar va moslashuvdagi buzilishlar ko'p kuzatilmoqda. O'zbekiston sharoitida oila qadimdan ma'naviy va axloqiy qadriyatlarining asosiy tashuvchisi sifatida ko'riladi. Mustaqillikdan so'ng oila instituti va uning tarbiyaviy vazifalari jamiyat taraqqiyotining strategik elementlaridan biri sifatida qayta ko'rib chiqilmoqda (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, 2022). Shu bois, zamonaviy oilaning shaxs shakllanishidagi roli nafaqat psixologik, balki ijtimoiy barqarorlik va jamiyat taraqqiyotining kafolati sifatida ham ahamiyat kasb etadi. Inson shaxsining shakllanishi ijtimoiy-pedagogik va psixologik fanlarda chuqur o'rganilgan asosiy yo'nalishlardan biri bo'lib, bu jarayon ko'plab olimlar tomonidan multidisiplinar nuqtai nazardan izohlangan. Shaxs rivojlanishida oilaning roli — bu faqatgina biologik nasl davomchiligi bilan cheklanmaydigan, balki ijtimoiylashuv, emotsional stabilitet va sotsial o'zaro ta'sirning markaziy o'chog'i sifatida namoyon bo'ladigan murakkab tizimdir.

Psixologik yondashuvlarning klassiklaridan biri bo'lmish Vygotsky (1978) o'zining madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida shaxs shakllanishi ijtimoiy kontekstda amalga oshirishini va bu jarayonning markazida bola va kattalar o'rtasidagi muloqot, ijtimoiy interaktsiya, ya'ni, aynan oila turadiganini ta'kidlaydi. Vygotsky fikriga ko'ra, bola o'ziga xos psixik rivojlanish yo'nalishini atrof-muhitdagi shart-sharoit va oilaviy ijtimoiy tajriba orqali shakllantiradi. Bronfenbrenner (1986) esa inson taraqqiyotini ekopsixologik model orqali izohlagan holda oilani shaxs rivojlanishining eng yaqin va hal qiluvchi mikro-muhit elementi sifatida ko'rsatadi. Uningcha, bola rivojlanishida oilaviy tizimda mavjud bo'lgan muloqot sifati, emotsional bog'liqlik va ota-onaning shaxsiy modeli, bola xulq-atvori va shaxsiy xususiyatlariga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Tarbiya uslublari bo'yicha yetakchi tadqiqotchi Baumrind (1991) esa o'z asarlarida oilaviy tarbiyaning avtoritar, demokratik va befarq uslublari bolalar shaxsiyati rivojlanishida turlicha natija berishini ilmiy isbotlagan. Baumrind tajribalari ko'rsatganidek, demokratik tarzda ijobiy emotsional qo'llab-quvvatlov va qat'iy, lekin mehribon nazorat uyg'unlashgan oilalarda o'sgan bolalar yuqori darajada mustaqillik, ijtimoiy moslashuvchanlik va psixologik barqarorlik namoyish etadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda ham oilaning shaxs shakllanishidagi ahamiyati barqaror tendensiya sifatida qayd etilmoqda. Masalan, UNICEF (2022) hisobotida qayd etilishicha, bolalik davridagi oilaviy iqlim sifati inson hayotining keyingi bosqichlarida ruhiy salomatlik, ijtimoiy munosabatlar va kasbiy muvaffaqiyat bilan bevosita bog'liq. Sotsiologik kuzatuvlarga ko'ra, mehribon va qo'llab-quvvatlovchi oilalarda o'sgan shaxslar stressga chidamli, o'zini qadrlash darajasi yuqori va konstruktiv ijtimoiy xatti-harakat ko'rsatishga moyil bo'lishadi (APA, 2022). O'zbekistonda olib borilgan psixologik izlanishlarda esa oila va tarbiyaning inson shaxsini shakllantirishdagi roli qadimiy madaniy qadriyatlar va jamiyat mentalitetiga mos kontekstda tahlil qilingan. Yo'ldoshev (2020) o'z tadqiqotlarida O'zbek oilalarida ota-onalarning axloqiy-psixologik ko'rsatmalari bola shaxsiyatining asosiy yo'naluvchisiga aylanishini ko'rsatgan. Ayniqsa, ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda oila ichidagi til va emotsional munosabatlar hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Oila va bolalar huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi qonunlarida oilaning shaxs kamolotidagi axloqiy va huquqiy maqomi davlat siyosati darajasida e'tirof etilgani, oilani ijtimoiy institut sifatida mustahkamlash hamda shaxs tarbiyasini davlat strategiyasiga mos ravishda rivojlantirish dolzarb vazifa sifatida belgilangan.

XULOSA

Inson shaxsining shakllanishida oila katta ahamiyat kasb etadi, chunki oila nafaqat individning dastlabki ijtimoiylashtirish jarayonining asosiy markazi bo'lib, balki shaxsiy qadriyatlar, me'yorlar va turmush tarzini shakllantiruvchi eng muhim omil hisoblanadi. Oila shaxsni tarbiyalashda, uning axloqiy me'yorlarini belgilashda, hissiy barqarorlikni ta'minlashda va ijtimoiylashtirish jarayonida kognitiv, hissiy va ijtimoiy komponentlarning

rivojlanishida bevosita rol o'ynaydi. Oila ichidagi munosabatlar, shu jumladan ota-onaning bolaga nisbatan tutgan pozitsiyalari, o'rnak bo'lishi va bolaga qo'yilgan talablar shaxsiyatning shakllanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Shaxsiyatning rivojlanishida oila, shuningdek, bir nechta psixologik nazariyalar bilan ham bog'liqdir. Masalan, Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolalik davridagi ota-onaning qo'llab-quvvatlashi va oilaviy o'rnaklar, shaxsiyatning ijtimoiy moslashuvchanligini ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq, oilaviy muhitning ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlari, o'z navbatida, bolalarning dunyoqarashining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Yuqori darajadagi iqtisodiy sharoitga ega bo'lgan oilalar bolalariga kengroq imkoniyatlar yaratib berishi mumkin, bu esa shaxsiyatni shakllantirishda qo'shimcha ijobiy omil bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, oiladagi psixologik muammolar, oila ichidagi nizolar, ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar ham bolaning shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'rnak olish jarayonidagi inkor qilish, tartibsizlik va his-tuyg'ulardagi nomutanosibliklar shaxsiyatni shakllantirishda jiddiy salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. O'quvchi yoki talabalar oilaning shaxsiyatga ta'sirini tahlil qilishda yanada kengroq yondashuvni qo'llashlari lozim. Oila va shaxsiyat o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishda ko'plab ilmiy manbalar, tajribalar va nazariyalar yordamida chuqur tahlil qilish kerak. Shu tarzda, inson shaxsining shakllanishidagi oila roli, nafaqat bolalarning ichki dunyosining rivojlanishini belgilovchi asosiy faktor, balki butun jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va rivojlanishiga olib keluvchi muhim omil sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Turaeva, S. A. (2021). Oilaviy munosabatlar va bolalar psixologiyasiga ta'siri. *Psixologiya va jamiyat*, 34(2), 45-56.
2. Nuriddinov, A. M. (2019). Ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar: Ijtimoiy va psixologik aspektlar. *Ijtimoiy psixologiya jurnali*, 12(4), 123-134.
3. Kamilov, I. B. (2020). Oila muhitining bolalar shaxsiyatiga ta'siri. *O'zbekiston pedagogika va psixologiya jurnali*, 11(3), 78-89.
4. Valiyeva, M. T. (2022). Oilaviy o'rnaklar va bolalar tarbiyasi: Teorik va amaliy tahlil. *Psixologiya ilmiy tadqiqotlari*, 15(1), 92-104.
5. Abdullaeva, F. O. (2018). Shaxsiyat shakllanishida oila roli: Psixologik va ijtimoiy nuqtai nazardan. *Ijtimoiy fanlar akademiyasi jurnali*, 5(3), 56-67.
6. Yuldashev, A. R. (2017). Ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar va farzandlarning ijtimoiy adaptatsiyasi. *Pedagogika va psixologiya.*, 13(2), 98-111.
7. Bekmurodova, D. T. (2021). Oilaning tarbiyaviy roli va shaxsiyatning rivojlanishiga ta'siri. *O'zbekiston pedagogik ilmiy tadqiqotlar jurnali*, 9(1), 45-59.
8. Sharipov, S. D. (2020). Oila va ta'lim: Oilaviy ta'limning shaxsiyat shakllanishiga ta'siri. *O'zbekiston pedagogik jurnali*, 8(2), 34-46.
9. Ibragimov, N. R. (2016). Oila ijtimoiylashtirish jarayonida: Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar. *MDH davlatlari pedagogikasi va psixologiyasi*, 23(4), 73-85.
10. Rakhimov, S. H. (2019). Oila va shaxsiyat shakllanishi: Yangi psixologik yondashuvlar. *Psixologik tadqiqotlar jurnali*, 14(2), 56-68
11. Axrorova, M. . (2025). THE ROLE OF SCAFFOLDING IN TEACHING WRITING TO EFL LEARNERS. Журнал академических исследований нового Узбекистана, 2(4), 164-169. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/49751>
12. Axrorova, M. . (2025). THE EFFECTIVENESS OF PODCASTS IN DEVELOPING EFL LISTENING SKILLS. Наука и технология в современном мире, 4(7), 13-20. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdift/article/view/48708>
13. Axrorova, M. (2025). THE ROLE OF ROLE-PLAY IN ENHANCING EFL WRITING DEVELOPMENT. Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(7), 39-46. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdif/article/view/48706>

14. Axrorova , M. . (2025). THE USE OF GRAPHIC ORGANIZERS IN TEACHING EFL READING SKILLS. *Наука и инновация*, 3(10), 48–55. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/48702>
15. Yo'ldashova , M. . (2025). STRESS VA UNI BOSHQARISH USULLARI. *Журнал академических исследований нового Узбекистана*, 2(4), 170–174. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/49753>
16. Yo'ldashova , M. . 2025. MOTIVATSIYA VA MOTIVLARNI O'RGANISH METODLARI. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*. 4, 7 (апр. 2025), 30–36.
17. Yo'ldashova , M. . (2025). OILA PSIXOLOGIYASI. *Молодые ученые*, 3(10), 50–55. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yo/article/view/48692>
18. Yo'ldashova , M. . (2025). QOBILIYATLARNI O'RGANISH METODLARI. *Наука и инновация*, 3(10), 56–61. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/48703>
19. Iskandarova , R. . (2025). XOTIRA HAQIDA UMUMIY TUSHUNCHA. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 4(7), 37–44. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/48684>
20. Iskandarova , R. . (2025). PSIXOLOGIYADA BILISH JARAYONLARI. *Молодые ученые*, 3(10), 56–62. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yo/article/view/48693>
21. Iskandarova , R. . (2025). ONG VA ONGSIZLIK HAQIDA TUSHUNCHA. *Наука и инновация*, 3(10), 62–67. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/48704>
22. Abdurasulov, J. (2024). PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MILITARY PATRIOTIC EDUCATION IN GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. В *INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY* (Т. 4, Выпуск 7, сс. 38–40). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12721051>
23. Abdurasulov J. (2024). HARBIY PEDAGOGIKANING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI. *Молодые ученые*, 2(6), 48–52. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/yo/article/view/28164>
24. Jo'rayev , S. ., & Abdurasulov, J. (2024). SUBJECT, TASKS AND CONTENT OF STUDYING THE BASICS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION. *Академические исследования в современной науке*, 3(7), 149–153.извлечено.
25. Абдурасулов, Ж. (2022). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХТЕХНОЛОГИЙ В УСВОЕНИИ УРОКОВ ИСТОРИИ.
26. Abduqodirova, D., & Abdurasulov, J. (2025). YOSHLARDA HARBIY-VATANPARVARLIK TUYG'USINI TAKOMILLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 4(1), 50– 53. извлечено от https://in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/42882_13.
27. Жўраев , Ш. ., & Абдурасулов , Ж. (2024). ҲАРБИЙ ЖАМОАДАГИ ИЖТИМОЙ ФИКР. *Журнал академических исследований нового Узбекистана*, 1(2), 97–103. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/28151>.
28. Abdurasulov , J. (2022). HARBIY KOMPETENTSIYA KURSANTNING KASBIY MANORATINI 54 SHAKLLANTIRISHNING KALITI SIFATIDA. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 2(11), 231–234. извлечено от https://inacademy.uz/index.php/ejsspc/article/view/5326_17.
29. Abdurasulov , J. (2022). SHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK FANI O'QITUVCHISIGA QO'YILADIGAN TALABLAR. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(11), 983–988. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/ejar/article/view/5305> .
30. Абдурасулов , Ж. (2024). ҲАРБИЙ ЖАМОАНИНГ ПСИХОЛОГИК АСПЕКТЛАРИ. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 2(2), 59–65

31. Abdurasulov J., & Pardabayeva, M. (2024). MUSOBAQADAN OLDIN SPORTCHILARNI PSIXOLOGIK TAYYORLASH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 4(6 Part 2), 73-76. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/ejsspc/article/view/34717>

